

УДК 78.01.03(477)"16/18"
DOI 10.32461/2226-2180.42.2022.270326

Цитування:

Дубровний Т. М. Grassroots як мистецька категорія української культури XVII–XIX століть. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 42. С. 41–46.

Dubrovnyi T. (2022). Grassroots as an Artistic Category of Ukrainian Culture of the XVII–XIX Centuries. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. pr., 42, 41–46 [in Ukrainian].

Дубровний Тарас Миколайович,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри музикознавства
та хорового мистецтва
Львівського національного університету
імені Івана Франка
orcid.org/0000-0003-4879-0008
taras.dubrovnyy@lnu.edu.ua

GRASSROOTS ЯК МИСТЕЦЬКА КАТЕГОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XVII–XIX СТОЛІТЬ

Метою статті є класифікація української музичної культури, яка, на відміну від інших мистецьких жанрів, упродовж тривалого періоду не отримувала чітких музичних визначень. Це пов'язано із соціокультурними та історичними обставинами, коли музику насамперед сприймали як частину літургійного обряду, побутового життя та інших обставин і в цьому контексті трактували як частину чогось більшого, цілого. Відтак оцінка музичного мистецтва як одиначної категорії потребує уточнень і визначень. **Методологія дослідження** ґрунтується на історико-культурологічному та мистецькому рівнях. **Наукова новизна** полягає у введенні в науковий обіг терміна Grassroots для опису та дефініції якості музичної продукції. **Висновок.** Для більш відповідного визначення та характеристики музичної творчості XVII–XIX століть термін Grassroots, на нашу думку, є найбільш вдалим та відповідним. Він чітко демонструє розвиток національного музичного мистецтва як «низового», водночас виводячи його зі сфери примітиву та дилетантства, що намагалися упродовж століть нам нав'язувати культури метрополій. Водночас знімається естетична напруга при характеристиці творів крізь призму засобів та інструментів кітч, а також його визначення як «низького» чи «низового», оскільки адаптація здобутків європейського мистецтва на національному ґрунті вимагала певного часу для становлення і розвитку. Відтак Grassroots art є найбільш відповідним терміном для опису й класифікації багатого спадку українського музичного мистецтва.

Ключові слова: «високе» мистецтво, «низове» мистецтво, мистецтво Grassroots, кітч, музична культура.

Dubrovnyi Taras, Ph.D. in Arts, Associate Professor, Acting Head of the Department of Musicology and Choral Arts, Ivan Franko National University of Lviv

Grassroots as an Artistic Category of Ukrainian Culture of the XVII–XIX Centuries

The purpose of the article is the classification of Ukrainian musical culture, which, unlike other artistic genres, has not received clear musical definitions for a long period of time. This is connected with socio-cultural and historical circumstances, when music was primarily perceived as a part of liturgical rites, everyday life, and other circumstances, and in this context was interpreted as part of something bigger, a whole. Therefore, the assessment of musical art as a single category needs clarifications and definitions. **The research methodology** is based on historical, cultural, and artistic levels. **The scientific novelty** consists in the introduction of the term Grassroots into scientific circulation to describe and define the quality of musical productions. **Conclusions.** For a more appropriate definition and characterisation of the musical creativity of the 17th–19th centuries, the term Grassroots, in our opinion, is the most successful and appropriate. It clearly demonstrates the development of national musical art as "grassroots", at the same time taking it out of the realm of primitiveness and dilettantism, which metropolitan cultures have tried to impose on us over the centuries. At the same time, the aesthetic tension is relieved when characterising works through the prism of kitsch means and tools, as well as its definition as "low" or "grassroots", since the adaptation of the achievements of European art on national material required a certain time for formation and development. Therefore, Grassroots art is the most appropriate term to describe and classify the rich heritage of Ukrainian musical art.

Key words: "high" art, "low" art, grassroots art, kitsch, musical culture.

Актуальність теми дослідження. Назагал українська культура як самобутня і цілісна європейська одиниця найвиразніше пов'язана з бароковою добою. Саме від цього періоду ми можемо відштовхуватися, коли розглядаємо окремі національні, етнічні стилі, культурологічні процеси тощо. Починаючи з українського бароко, можемо говори про авторську музику, а відтак й оцінювати її як окрему професійну ланку мистецької творчості.

Питання поділу музичного мистецтва на категорії «високе» та «низьке» порушено у ХХ столітті в працях західноєвропейських філософів та теоретиків, зокрема: Теодора Адорно, Карла Дальгауза, Ганса Генріха Еггебрехта, Роланда Барта та ін., і стосувалося осмислення культурологічних процесів, починаючи переважно від ХІХ століття. В українській музикознавчій дискусії ці категорії увійшли в кінці ХХ – на початку ХХІ століття завдяки працям Л. Кияновської, О. Козаренка, З. Жмуркевич, М. Новакович, автора цих рядків. Однак з активним розвитком у ХХ столітті попкультури, появою феномену шоу-бізнесу, гетерогенних процесів, притаманних добі постмодернізму, межі, як і самі визначення, стали децю розмитими, а їх семантика розширена. Об'єктом дослідження стала малодосліджена категорія «низового» в музиці, хоча її зразки вбачаємо як у бароковій українській музичній традиції, так і в ХІХ столітті. Предметом дослідження є термін Grassroots для опису музичної продукції зазначеного періоду.

Аналіз досліджень і публікацій. Якщо зразки «високого» мистецтва трактували насамперед з позиції закладеної в них естетичної складової, то поняття «низового» мистецтва пов'язували із функціональним призначенням і потребами соціокультурного середовища. В українській культурі українського бароко такими були жанри канту та духовної пісні, що популяризували християнські цінності, часто інкрустуючи духовні тексти в народнопісенну тканину. У цій площині побутування салонної музики та домашнього музикування, а також створеного в цьому середовищі бідермаєру, також вказувало на їх приналежність до «низової» культури. Згідно з висловлюванням Ганса Генріха Еггебрехта у праці «Що є музика», яку він написав у співавторстві з К. Дальгаузом, музика такого роду культивувала насамперед «салонний настрій, розмову, престиж, наслідування культури («високої» – Т. Д.), гідне представлення доньок і т.д.» [9, 78]. Відповідно музичний матеріал був призначений

насамперед для створення відповідного настрою та атмосфери, а отже, був функціональним.

Варто зазначити, що в українській культурі феномен цілісності обох мистецьких напрямів найвиразніше представлений у бароковий період завдяки паралельному розвитку й «високого» партесного співу, і «низових» кантів та духовних пісень. Натомість у подальші ХVІІІ–ХІХ ст. категорія «низового» мистецтва представлена найяскравіше, оскільки непрості соціокультурні та політичні обставини цього періоду не сприяли створенню умов для досягнення високого професійного рівня підготовки музикантів. Це ускладнило розвиток «високих» жанрів, проте певною мірою компенсувалося в іншій площині.

Відтак за період ХІХ століття було зібрано та видано чимало збірників народних пісень, а завдяки представникам перемиської школи тривав розвиток жанрів світських і духовних творів. У них як продовжувалися традиції творчості М. Березовського та Д. Бортнянського, так і помітні впливи західноєвропейської культури, що безпосередньо відбилася і на композиторській творчості. Відповідно кількісне накопичення творчої продукції без належної освіти в подальшому привело до розмежування музичного мистецтва з позиції не лише його доступності, але і якісних характеристик. Це відбувалося не без впливу європейських культурних тенденцій, а також явища, що заповнило європейський простір, – кітчу.

Мета дослідження. Оцінка музичного доробку українських композиторів ХVІІІ–ХІХ століть потребує більш прискіпливої оцінки якості творчої продукції і професіоналізму композиторських технік. У цьому контексті спостерігаємо певне роздвоєння: з одного боку, національне мистецтво, вирізнене унікальністю та інакшістю на тлі західноєвропейських зразків, не досягало до рівня «високих» зразків, а з іншого – не вписувалося і в дефініцію категорії «низького». Відтак постає потреба уточнити дефініції української музики зазначеного періоду аж до встановлення нових категоріальних критеріїв оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглядати розвиток українського музичного мистецтва зазначеного періоду як окреме явище в розвитку національної культури, без кореляції останньої із західноєвропейськими зразками, то внутрішня сегментація вказує на певні неточності диференціації як «низького», так й умовного «високого» мистецтва. Тому для

уточнення поняття «низового» в специфіці розвитку національної музичної культури, про що йшлося вище, пропонуємо вжити термін *Grassroots* / *Грасрутс*, що в перекладі з англійської буквально означає «низове» та етимологічно поєднує два корені: *Grass* – трава і *Roots* – корінь.

Кембриджський словник перекладає термін *Grassroots* в політологічному контексті і трактує його як «звичайних людей у суспільстві чи організації, особливо в політичній партії» [10]. В українській Вікіпедії про цей термін нічого не сказано, натомість в англійській версії Вікіпедії зазначено, що *Grassroots* – це термін сучасної американської політології, так у США називають спонтанні масові рухи «знизу». Під *Grassroots* розуміють «суспільний рух, організований громадянами для боротьби за свої права... Вони пов'язані з прийняттям рішень знизу вгору, а не зверху вниз, й іноді вважаються більш природними або спонтанними, ніж традиційні владні структури. Тому *Grassroots* можна перекласти також як ініціативу знизу, або ініціативу мас. Термін *Grassroots* вперше застосував сенатор від штату Індіана Альберт Беверідж у 1912 році. Під час виступу на з'їзді своєї Прогресивної партії він декларував, що «партія виникла з коренів, з того ґрунту, який є основним для людських потреб»». [11]. Так як і термін «кітч», що виник значно пізніше, аніж саме явище, так і явище *Grassroots* / *Грасрутс* існувало задовго до визначення в єдиному терміні.

Докладніше зупинимось на передумовах, що призвели до застосування цього терміна, який, повторимо, у культурології та мистецтвознавстві не застосовували. Однак специфіка розвитку української культури в

умовах тривалого входження до різних імперій спонукає до врахування особливої ролі українського мистецтва в збереженні національної ідентичності. І в цьому контексті особливо важлива роль відводилася саме «низовим» жанрам.

Варто підкреслити, що термін *Grassroots* має чітку семантичну дефініцію поняття «низового» – як основи, що відображає цілісну картину у формуванні культури як горизонтального явища (поверхневого, видимого), так і вертикального (глибинного, духовного) і відповідає семантиці руху знизу (аматорський, непрофесійний рівень) – вверх (інтерпретація та коментування «високої культури»).

Про ідею семантичного руху «знизу вверх» як алегорії контрастного зіставлення двох світів – небесного (*Sacrum*) і земного (*Profanum*), спираючись на вертикальний рух знизу вверх, що створює об'ємний смисловий простір Універсуму, пише Є. Ігнатенко. Дослідниця вважає, що «різкі контрасти, як функціональні, так і смислові, антиномічність мислення, безумовно, це стильові доміанти бароко. Саме антиномічними парами розкривається людська природа» [3, 186]. Цитуючи Симеона Полоцького, зокрема його працю «Обед душевный»¹ (1681), Ігнатенко підкреслює, що Полоцький «наставляє грішників на путь праведний, що веде від гріха до добродетельності, «знизу вверх» [3, 186]: «Востани горделивче, во смиреніе; востани сребролюбче, к творенію милостыни; востани блудотворче въ чистоту... востани кождо неправедниче во правду; беззаконниче въ законотвореніе» [6, 70] (рис. 1).

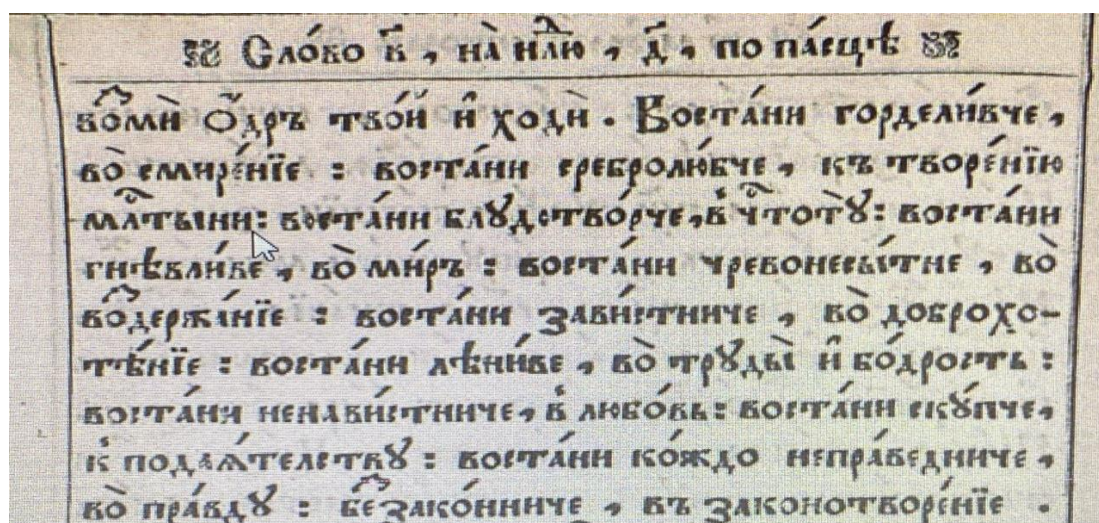

Рис. 1. Фрагмент тексту праці Симеона Полоцького «Обед душевный» (1681)

Отже, вважаємо, що термін Grassroots не лише пояснює та змістовно опредметнює процеси, які були рушійною силою в розвитку музичного й інших видів мистецтв в Україні в період їх становлення, але й відображає загальну тенденцію та особливість українського відродження, що спиралося «не на державу «згори», а на ініціативу місцевої знаті та розбудовану мережу громадських інституцій «знизу»» [2, 118]. Підтвердженням цього є функціонування братських шкіл та навчання за ірмологіонами всіх, без винятку, українських дітей.

Барокова доба, яка характеризується розвитком мистецтва та накопиченням творчого матеріалу, уже тоді інспірувала до потреби уточнення його характеристики. Прикладом запотребованості в розподілі поезії на різні рівні згідно з нашою теорією Grassroots art є трактат професора Києво-Могилянської академії, автора курсу рукописної латинської поетики «Hortus poeticus» («Сад поетичний») 1736 року Митрофана Довгалевського. Вже тоді він розділяв поезію на «високу» та «низову», називаючи «високу» – «штучною», а «низову» – «природною». Зокрема, у розділі «Поділ поезії» він наголошує: *«Природна поезія – це така, коли вірші складаються завдяки здібності та легкості таланту, а штучна – коли ці вірші komponуються тільки згідно з правилами поетичного мистецтва»* [4, 46]. Ніби в доповнення сказаного вище, аркою крізь століття, дослідник Дмитро Горбачов, аналізуючи спільність ознак мистецтва доби бароко та авангарду, згадуючи, зокрема, постать українського художника-авангардиста Олександра Богомазова, підкреслює, що повагу в нього викликали художники-примітивісти, а не сучасники-академісти: *«Первісний художник (художник-примітивіст – Т.Д.) живіший за сучасних натуралістів»,* оскільки *«інтелект академістів – це бар'єр на шляху до таємниці душі, до нашого мікрокосму»* [1, 21]. Отже, накладаючи визначення М. Довгалевського стосовно поезії на музику, можемо дійти висновку, що музика, як і поезія, також поділяється на штучну – професійну / академічну (Roots – глибина як знання) та природну – аматорську (Grass – поверхня / талант). Таким чином утворюється «низове» (те, що посередині між професійним та аматорським) мистецтво – Grassroots art. Відповідно, за аналогією до поезії, музичний твір як зразок «високого» (професійного) мистецтва – це «штучний», створений шляхом освоєння відповідної техніки написання твору, з дотриманням жанрових вимог, який несе

глибокий естетичний зміст, вимагає відповідної технічної та інтелектуальної підготовки як виконавця, так і слухача. Натомість аматорське мистецтво, за аналогією до поезії, є «природним», оскільки творене так званим «низьким» стилем композиторами-аматорами, де «низький» стиль не є свідомо заданим технічним прийомом написання, а природною, чуттєвою, сентиментальною, вродженою потребою при здобутих мінімальних навичках музичної грамоти². До слова, термін «штучний» для опису професійного мистецтва використовує і український музикознавець першої половини ХХ століття Андрій Ольховський. Зокрема, у своїй праці «Нарис історії української музики»³ автор описує зрушення в українському громадському житті ХVІІ століття, розвиток нових форм музикування, що у зв'язку з появою міської культури зумовило утворення нових жанрів побутової музики. У цьому контексті, фіксуючи процеси зародження світського й міського музичного професіоналізму, він зазначає: *«У друкованих збірниках пісень, які починають з'являтися, помітна нова тенденція до поєднання народної пісні зі «штучною» професійною музикою»* [7, 133].

Grassroots art яскраво представлена музична культура ХІХ століття, зокрема українська версія бідермаєру. Серед популярних бідермаєрових пісень переважають любовні, ліричні та сатиричні твори. Звичайно, тут не обійшлося без впливу народної пісні як мови почуттів. Адже зразкам «високого» західноєвропейського мистецтва ця категорія не була притаманна (Віденська класика). У вітчизняній культурі Grassroots art натомість мислилось категоріями почуття та одухотвореності. Українська музична культура до середини ХІХ століття переважно була представлена зразками (часто з елементами кітч) «низового» мистецтва, для яких характерними були зазначені вище категорії, а також умовно «високого» мистецтва. Тому на перший план виступали категорії «почуттів» та «емоцій», а на задній план відходили кореляції «високе» та «низьке», «уявне» та «реальне», «обман» та «істина», що цілком вкладається в дефініцію терміна *Grassroots*. Загалом формування національного середовища (домашні салони, музичні товариства), де виношували ідеї національної ідентичності, побудови української держави, системи освіти, а також потреба в професіоналізації українського мистецтва, зокрема й музичного, також відповідає філософії явища Grassroots, де ініціатива йшла за принципом «знизу – вверх».

Так, історик Ярослав Грицак говорить про принцип вкорінення національної ідентичності в Галичині на суспільному рівні, зазначаючи, що «їхнє коріння – це міський публічний простір: газети, журнали, кав'ярні тощо, у якому відбуваються інтенсивні дискусії та обмін ідеями. Для укорінення важливо також, щоб ці дискусії були вільними, росли “знизу”, а не насаджувалися “згори”» [2, 184].

Про існування ще одного – середнього рівня – мистецтва (Grassroots), яке знаходиться поміж «високим» та «низьким» стилем, писав ще у XVIII столітті М. Довгалевський, пропонуючи диференціювати поезію на три рівні: високу (трагедія), низьку (мімічна поезія) та *середню / низову* (комедія), зазначаючи, що «мовностилістичне оформлення комедії дається не в такому високому стилі, як у трагедії, і не в низькому, як у мімічній поезії, а в середньому (виділення наше – Т.Д.) між першою і другою...» [4, 191]. Володимир Пилипович у вступному слові до праці В. Витвицького «Старогалицька сольна пісня XIX століття» також вживає поняття «*середня музика*», вважаючи, що Витвицький під визначенням *дилетантська музика* та частково під явищем *кітч* розумів саме її [8, 13]. Зрештою, В. Пилипович, підсилюючись думкою Карла Дальгауза про *середню музику* (*mittlere Musik*), зазначає, що в оцінці романтичної та постромантичної естетики музика поділяється на ««високу» (інституціональну) музику – тривіальну (середню) музику та – музичний кітч [8, 13]. Далі Пилипович продовжує: «*Середня музика* й кітч могли спокійно розвиватися і функціонувати в середовищі розпорошеного по всій Галичині українського священства та його сімей. Високі жанри вимагали інституціонального музичного життя, а такого галицьке суспільство не могло створити аж до середини XX ст., про що й писав В. Витвицький» [8, 14]. Отже, за визначеннями згаданих вище дослідників, музичне мистецтво поділяється на три рівні дефініції: «високе», «низьке» та мистецтво, що знаходиться десь посередині поміж «високим» та «низьким». Серед визначень «середнього» мистецтва трапляються назви: «середня», «дилетантська», «тривіальна», «кітч», з яких дефініція «середня» музика найбільш уживана. І всі ці визначення змістовно вписуються в семантичне навантаження терміна *Grassroots art / Грасрутс мистецтва*.

Про унікальність українського, за нашим окресленням, *Grassroots art / Грасрутс мистецтва*, яке знаходиться посередині між

«низьким» та «високим» стилем, говорить і дослідниця Л. Корній. Зокрема, вчена зазначає, що в українській культурі яскравим прикладом «низового» мистецтва доби Бароко є жанр думи, який посідав проміжне місце між народною та професійною сферами. Це не дивно, бо «в XVII ст. у козацьких та братських школах повсюдно навчали церковного монодичного співу, а в сільському та міському просторі звучала народна пісня. Творці дум були обізнані із цим і, своєрідно синтезуючи набуті знання, досягли яскравої індивідуальності». Л. Корній підкреслює, що «для виконання дум треба було пройти спеціальну науку в кобзарських цехах, що свідчить про наявність у думках професійних ознак. Думний епос – важливий етап на шляху розвитку світської професійної музики в Україні» [5, 48]. Водночас впливи барокового стилю на розвиток українського музичного мистецтва, що яскраво представлене жанрами «духовної пісні», партесного, а згодом і «духовного концерту», переплітання в них духовного та світського начал, відображає певну особливість саме українського варіанта бароко, що ставить національну культуру в одній шерезі загальноєвропейського контексту.

Наукова новизна статті полягає в уведенні в науковий обіг терміна *Grassroots* для опису та дефініції якості музичної продукції.

Висновки. Для більш відповідного визначення та характеристики музичної творчості XVII–XIX століть термін *Grassroots*, на нашу думку, є найбільш вдалим та відповідним. Він чітко демонструє розвиток національного музичного мистецтва як «низового», водночас виводячи його зі сфери примітиву та дилетантства, що намагалися упродовж століть нам нав'язувати культури метрополій. Водночас, знімається естетична напруга при характеристиці творів крізь призму засобів та інструментів кітч, а також його визначення як «низького» чи «низового», оскільки адаптація здобутків європейського мистецтва на національному ґрунті вимагала певного часу для становлення та розвитку. Відтак *грасрутс арт* є найбільш відповідним терміном для опису й класифікації багатого спадку українського музичного мистецтва.

Примітки

¹ Ігнатенко вказує написання праці 1675 рік. Однак дослідження оригінального тексту засвідчує, що праця була видана вже після смерті Симеона Полоцького у 1681 році (≠αχνα), а підготовлена була в 1675 році.

² У професійних композиторів ХХ століття «низовий» стиль – одна із форм композиторського письма, яке виникло від усвідомлення існування природних форм музичного вираження.

³ Працю музикознавець написав у Києві в 1939 році. У червні 1941 року вона подана до друку, однак весь наклад згорів під час бомбардування Києва в цьому самому році. У 2003 році «Нарис...» був перевиданий у Києві завдяки музикознавиці Лідії Корній.

Література

1. Горбачов Д. Гопашно-шароварна культура як джерело світового авангарду. Львів : Центр гуманітарних досліджень; Київ : Смолоскип, 2008. С. 5–30 («Університетські діалоги № 6»).
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 408 с.
3. Игнатенко Е. Партесный концерт как феномен барочного искусства. Старовинна музика: сучасний погляд *Ars medievalis – ars contemporanea*. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2006. Вип. 41. Книга 2. С. 184–196.
4. Довгалевський Митрофан. Поетика (Сад поетичний) / пер., прим. В. П. Маслюка. Київ : Мистецтво, 1973. 434 с. (Пам'ятки естетичної думки).
5. Корній Л. Проблеми стильових нашарувань в українській музиці кінця XVI–XVII століть (окремі спостереження). *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці музикознавчої комісії* / ред. О. Купчинський. Львів, 2009. Т. ССLVIII. С. 44–49.
6. Обед душевный / Симеон Полоцкий. Москва : Тип. Верхняя, 1681. 712 л.
7. Ольховський А. Нарис історії української музики. Київ : Музична Україна, 2003. 512 с.
8. Пилипович В. Вступне слово / *Витвицький В. Старогалицька сольна пісня XIX століття*; наук. ред. Ю. Ясиновський. Перемишль : Перемиський центр культурних ініціатив «Митуса», 2004. С. 7–18.
9. Dahlhauz C., Eggebrecht H.-H. Co to jest muzyka? Przekład: D. Lachowska. Wyd. Panstwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992. 183 s.
10. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/grassroots> (дата звернення: 07.02.2022).

11. Wikipedia. Grassroots. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Grassroots> (дата звернення: 07.02.2022).

References

1. Gorbachev, D. (2008). Hopashno-harovarna culture as a source of the world avant-garde. Lviv: Center for Humanitarian Studies; Kyiv: Smoloskip ("University Dialogues No. 6") [in Ukrainian].
2. Hrytsak, Ya. (2021) Overcoming the past: global history of Ukraine. Kyiv: Portal [in Ukrainian].
3. Ignatenko, E. (2006) Partes concert as a phenomenon of baroque art. Ancient music: a modern view of *Ars medievalis – ars contemporanea*. Scientific bulletin of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky, 41, 2, 184–196 [in Russian].
4. Mitrofan Dovgalevsky. (1973). Poetics (Poetic Garden) / Mitrofan Dovgalevskiy, trans., approx. V. P. Maslyuk. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
5. Korniy, L. (2009) Problems of stylistic layering in Ukrainian music of the end of the XVI–XVII centuries (separate observations). Records of the Shevchenko Scientific Society. Proceedings of the Musicological Commission. Lviv, CCLVIII, 44–49 [in Ukrainian]
6. Simeon, Polotsky. (1681). Soulful dinner. Moscow: Type. Verkhnyaya, 712 [in Old Slavic].
7. Olkhovskiy, A. (2003) Essay on the history of Ukrainian music. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian]
8. Pylypovych, V. (2004). Introductory word. Vytvytskyi V. Starogalic solo song of the 19th century. Yurii Yasinovskiy scientific editor. Publisher: Przemysl Center of Cultural Initiatives "Mytusa". Przemysl, 7–18 [in Ukrainian]
9. Dahlhauz, C., Eggebrecht, H.-H. (1992). Co to jest muzyka? Przekład: D. Lachowska. Wyd. Panstwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa [in Poland].
10. Cambridge dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/grassroots> [in English].
11. Wikipedia. Grassroots. Retrieved from: <https://en.wikipedia.org/wiki/Grassroots> [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022
Отримано після доопрацювання 14.11.2022
Прийнято до друку 23.11.2022